

morálku, o představu národního umělce, která by měla ovlivňovat nejen výtvarné obecenstvo, ale i nejširší vrstvy. A tu musím žel doznat, že se znovu nastoluje ta představa národního umění, kterou jsme pokládali za překonanou, že se, abych tak řekl, opět neuděluje titul národního umělce Josefu Navrátilovi, Karlu Purkyňovi, Antonínu Chittussimu, ba ani ne Antonínu Slavíčkovi. Tato nelokální, obecně evropská, ba v zápolení s nebezpečím blízkých vlivů lze říci protiněmecká stránka našeho umění, velkého v dějinách vždy v přímém dialogu s románským světem, ta se z obsahu národního umění vylučuje. Národní umění je podle rozhodnutí, jež se stalo, tradicionalismus, vztah ke slovanskému umění (malířské jádro, tak dlouho u Kuby neobjevené, širším kruhům snadno zmizí), souvislost s lidovým uměním, kult rodných lánů, venkovanství. Je to rozhodnutí konzervativní a tak jednostranné, že by se zde snad s malým rozdílem osob shodla třetí republika s druhou, ne-li s protektorátem. Pravda, jsou umělci, kteří budou vždy více působit na elity, jak o nich začal právem mluvit J. L. Fischer, a umělci schopní širší odezvy. Neměl by však nástroj socializace, jakým lze učinit titul národního umělce, nasadit páku právě zde a napomáhat širší ozvěně právě té nesnadnější větve, a smí vůbec tuto nesnadnější větev vylučovat z národa, smí zde vítězit Jakub Malý nad Máchou? Zde není třeba odpovídat.

(1945)

STÁT A BÁSNÍK

Václav Černý

Doufáme, že nám básníci, kteří si otázku poměru mezi státem a básníkem zodpověděli zasednutím do vlivných státněúřednických křesel, nebudou mít za zlé, nevezmeme-li jejich řešení vůbec na vědomí. Na svědomí si je vzali totiž už oni. Nám se zdá jejich dobrý příklad naprosto neprůkazný a přes svou novinovou slovnost a společenskou okázalost naprosto nevýznamný pro zásadní úvahu problému. A my bychom, ve stínu jejich honérů, skromně chtěli tuto úvahu mít právě *zásadní a zásadovou*. Litujeme, že jich se ta zásadnost netýká, odvodit ji z nich nelze a oni k ní nemají co podotýkat: v každém možném sporu obou protagonistů,

státu i básníka, oni jsou totiž už „une partie“, jsou stranou, a to dokonce povinně poslušnou!

Otázku poměru mezi státem a umělcem lze řešit buď z historické empirie, nebo logicky, analýzou pojmu státu a umění. Máme za to, že bude-li pohled na historický vývoj poměru přesný a pojmová analýza správná, musí se obojí závěry setkat a shodovat: jeden potvrdí tak druhé.

Historicky vzato, jsou dějiny vztahů státu a básníka od počátku moderního světa dějinami rostoucí a upevňované umělcovy troufalosti a nezávislosti vzhledem k veřejné moci. Vezměte si jen historicky postupné společensko-třídní typy, v něž se básnická funkce vtělila: středověkého trobadora (pokud ovšem není básnicím velmožem, jemuž je poezie ostatně jen hříčkou k ukrácení a okrášlení chvíle, životně vedlejší záležitostí) a jeho současníka a bratra, jokulátora, pro století jedenácté až třinácté; jejich dědice, panského menestrela, básnického úředníka, pro oba další věky středověkého podzimu; dvorského básnického laureáta pro dobu renesanční; královského či panského dodavatele her, básní a románu rázu Molièrova, či Cervantesova, typického apologetu a žebráka proměnlivých mecenátů, pro věk sedmnáctý. Zde všude je básník sluhou, zřízencem, placeným a závislým dodavatelem ušlechtilé zábavy, v horším a původním případě bezmála otrokem. Případ Villonův stačí za všechny ostatní k důkazu, co stojí básníka vůle nebo nepřemožitelný vnitřní sklon k nezávislosti. A nedejme se splést tím, že mnozí z básníků těch věků, od trobadorů k válkám štvoucích přes Ronsarda až k tomu Molièrovi, byli básníky politicky a společensky angažovanými, že se nebáli stranického zasazení bojovného, že rozdávali rány hlava nehlava: i tam, kde tak činili z přesvědčení osobního, dál se jejich boj vždy pod ochranou, ne-li už na rozkaz, mocného patronátu. Teprve osmnácté století přivádí na svět úplný typ tvůrčího intelektuála, jenž – popřípadě bez ochrany – troufá si srazit se jménem poznané pravdy s veřejnou mocí, a to ještě je Diderotovi pomocníkem lest a proslulost, Voltairovi proslulost a blízkost švýcarských hranic, za něž stačí odskočit a je v bezpečí, a Rousseau platí za otevřenou nezávislost osobního svědomí polovičním šílenstvím věčného štvance. Tento úžasný, ač prozatím jen poloviční výboj osvíceného století, jímž je právo osobní pravdy postavené proti veřejné moci, je účinkem demokratických a pokrokově kritických filozofií, vlínajících do kolektivního vědomí. Proces pokračuje a vrcholí ve věku devatenáctém, stále rychlejší od Velké revoluce. Ne že by byl bez bolesti: smrt Chénierova, pronásledování, jichž byli od císařského státu předmětem paní de Staël a Chateaubriand, abychom citovali jen namátkou, svědčí, že duchovní tvůrce netrvá na nezávislosti tvořivého svědomí vůči státu bez nebezpečí. Ale zajisté teprve to-

to století je možným jevištěm takových zjevů svobodomyšlné autonomie osobní, jakým je nepokryté opovržení k státu projevové Vignyovou „věží ze slonoviny“, jakým je sám romanticko-vzbouřenecký typ „básníka prokletého“ od romantických titanů až po „básnickou čirost“ Mallarméovu a antisociální negaci Rimbaudovu; a teprve v devatenáctém století je myslitelné, aby, silně svou pravdou, básník před celým světem ve Victoru Hugovi-emigrantovi svůj spor se státní mocí vyhrál. Vývoj prozatím vrcholí nepochybně Zolovým *J'accuse*: básník bez patronátu krom patronátu mravní svobody přinutí stát, jehož rozhodnutí již padlo, aby je odvolal a změnil, dokonce za cenu nebezpečí občanské války. Ať není pochybností: možnost boje tvůrčího individua se státem, možnost uznávaná jako právo i samým státem, je vnitřně spojena s myšlenkou demokratickou, je její funkcí, roste s ní a padá. Každý pozdější odklon státních koncepcí od demokratismu – nedávné režimy totalitní mluví o tom s urážlivou výmluvností – měl za okamžitý následek návrat typu básníka ke starší, služebnícké a utilitární, zaměstnanecké jeho formě. Prostě, historicky nazíráno: nikdy v dějinách nebyl duchovní tvůrce svobodnější než v klimatu ideje demokratické; pouze tato idea připouští, aby stát byl přímo chápán jen jako nástroj svobody, jako cesta ke svobodě tvůrčího člověka stále větší, jako služebník této tvořivé a mravní autonomie osobní. Všimněme si i toho, že sama pyšná autostylizace typu umělce – mluvím o umělci pojímajícím a prohlašujícím se za vůdce svého národa, za proroka, za kněze u oltáře, za ochránce národních a lidských mysterií – je původu právě a teprve moderního, romantického. A nová, současná demokracie v pojetí státu, rozšiřující se z oblasti politické čím dál tím více do hloubek společenské struktury sociální, nemůže a nechce, nezradí-li sebe samu, leč míru tvořivé svobody umělcovy zvětšovat.

Vizme nyní tutěž otázku *logicky a pojmově!* Stát není realizací žádné mravní ideje, je prostě sociálním výrobkem, je produktem společnosti na určitých stupních jejího vývoje, totiž tam, kde sociální třídy zápasící o moc ohrožují svým bojem samy sebe i společnost do té míry, že se jeví nutnost veřejné moci zdánlivě nad společností stojící, ve skutečnosti ovládané a řízené nejmocnější sociální vrstvou příslušné dějinné chvíle, kdysi feudalitou, později měšťanstvem, popřípadě pracující třídou. „Stát objevuje se tam, tehdy a potud, kde, kdy a pokud nelze objektivně uvést v soulad třídní protivy,“ praví Lenin. Podstata proměny lidské společnosti nynější ve společnost socialistickou záleží v tom, že v socialismu místo vlády nad lidmi nastoupí organizované řízení veřejných zájmů a výrobních, případně i distribučních procesů; veřejné funkce pozbývají zde svého původního politického charakteru a mění se prostě v pouhé úkony ad-

ministrativní na ochranu společných lidských potřeb. Nastolením asociace, jež vylučuje třídnost, rozplývá se skutečnost i sám pojem politické autority a mizí vlastní politická moc jakožto výraz třídních protiv: aniž je nutno jej jakýmkoliv činem odstraňovat, stát odumírá. „Jakmile bude svoboda, nebude státu.“ (Lenin) Cesta socialismu, jdoucí prozatím a průběžně k převzetí statní moci pracujícími vrstvami, vede tedy posléze logicky a nutně k úplné eliminaci státu, zbytečného tam, kde třídní rozpor a rozdíly zanikly. – Na druhé straně, z pojmu umění samo plyne, že mravní ovzduší, v němž umělec nejlépe tvoří, ba jedině v pravém slova smyslu tvořit může, je právě anticipací mezilidského i vnitřně osobního stavu, jež uskutečnit je vlastním smyslem socialismu. Je to ovzduší svobody. Je to ovzduší, kde vše dýchá přesvědčením nedotknutelnosti niterného života. Jen z ducha svobody umělec tvoří, jeho dílo není leč živý doklad a symbol boje o svobodu, a cesta ke svobodě stále vyšší. Filozoficky vzato, umění ve svém vývoji je jen organizací tvůrčí svobody a umělecká díla jsou jen petrifikáty boje o ni v sobě i mimo sebe. Zde máte průsečík ideje socialistické se smyslem lidské tvořivosti umělecké, nehleďte jej jinde! Bylo svého času raženo heslo o umělcově „vnitřní vlasti“: rozumělo se jí ono niterné mravní klima, v němž – do sebe ponořen – umělec žije v plnosti svých ideálů a v snu o dosažených cílech, v nesmlouvavé věrnosti zákonům svého díla, jimiž jsou svoboda a pravdivost. Nuže, možno-li na okamžik o socialismu mluvit v kategoriích života uměleckého, jako se naopak mluvívá o umění terminologií socialistickou, lze říci, že smyslem a cílem socialismu z tohoto hlediska není leč rozšířit extenzi „vnitřní vlasti“ básníkovy na celý širý vnější svět a proměnit celou společnost s jejími mezilidskými vztahy v dějiště, na němž by kdekoliv básník viděl svou „vnitřní vlast“ činěnu skutečností.

Nemyslím, že by nyní bylo nesnadné definovat povahu vztahů mezi umělcem a státem ve smyslu socialistickém i ve smyslu podstaty umělecké: Stát zajišťuje, popřípadě opatřuje prostředky tvořivé svobody umělovy, chrání možnosti i výsledky jeho díla, podporuje je. Míra jeho kulturnosti a jeho vlastní mravní prestiže je udávána tím, jak svědomitě a úplně to činí, jaké svobody, pokud možno stále větší, tvůrčímu duchu přeje. Ale respektuje-li a zajišťuje tuto svobodu, neřídí ji. Žádný stát nemá nejmenšího oprávnění vyrábět pro umělce filozofii a dodávat mu morálku. Neboť ani pro sebe samého je nevyrabí: dodává mu je již hotové třída, jejímž je mocenským nástrojem.

A naopak: povinnosti umělce k státu? Nebojím se kacířství: žádné. Není povinnosti k nástroji, jsou jen povinnosti k smyslu nástroje a jeho cílům. Jsou jen povinnosti básníka k národu, vlasti, lidstvu. K umění.

K životu. Problém poměru státu a básníka klade otázku o povinnostech státu k básníkovi, ale nikoliv otázku obrácenou. Otázka po povinnostech umělcových zní po právu jen tak: je-li stát básníkovi povinen svobodou, jak jí básník užije, aby si ji zasloužil? Jak s ní naloží, aby na ni podržel mravní nárok? Odpověď leží v samém pojmu svobody a v samém pojmu umění. Básník hájí svou svobodu proto, aby ji svou tvorbou dále zvětšoval a násobil pro sebe i jiné. A umění, ze svobody se rodící, samo sebou ji šíří a jí učí. Povinností básnickovou je nepřetržitý a věrný boj za svobodu na zemi a za její uskutečnění v spravedlnosti všem.

(1946)

KE KOŘENŮM KULTURNÍ KRIZE

Miloš Dvořák

O krizi kultury v nynější době se toho už napsalo a namluvilo tolik, že by z toho mohla málem pojit nová krize. Snášeti doklady bylo by jistě nošením dříví do lesa. Spokojím se s tím, že zde uvedu jediný doklad, který jistě vydá za mnohé. Jedno brněnské vydavatelství, chystajíc se vydati knížku z Horovy básnické pozůstalosti, obrátilo se na všechna knihkupectví v republice (je jich asi 1700) s dotazem, kolik exemplářů by byla ochotna objednat. Výsledkem této akce byly přihlášky na 172 kusů. Podle toho by se pouhá desetina knihkupectví zajímala o jeden exemplář. Vydavatelství jistě kalkulovalo bezvadně: Josef Hora, básník nedávno zemřelý, obestřený nimbem národního umělce, básník, jemuž se dostalo nejvíce reklamní popularity – a takový byl výsledek.

Jestliže se odhodláváme omočit se do této záležitosti, tedy jen proto, abychom si uvědomili některá základní fakta a zákony kulturního života a přihlédli v krátkosti k tomu, jak se v zrcadle soudobého života odrážejí.

Žádné duchovní dílo nevytváří přímo statků hmotných (nepřímo i to činí), vytváří jen hodnoty duchovní. Nelze se tudíž diviti, že ten, kdo se oddá tvorbě hodnot duchovních, nemůže mít tolik hmotných statků jako ten, kdo si opatřuje chléb prací na poli, nebo ten, kdo v dílně neb v továrně vyrábí předměty nutné denní potřeby. Kdo vyrábí statky hmotné, bude